מנגד

בין גולגלתא לאלסינור

כפי שהדברים נראים כיום — בעידן הפוסט־מודרניסטי הבא עלינו לרעה — נראה שרק נתיב אחד עוד לא נוסה על־ידי האמנות במאמציה אחוזי־התזזית להתחרות במציאות. הכוונה כמובן לקירקוף ממש. ואכן, המחזה, ואולי מוטב **המיצג** של אמן המופיע עירום או בסנדלים תנ"כיים באכסדרה של מוסיאון כשמחרוזת גולגלות של מבקרין/יריביו ענודה לצווארו ומשתלשלת על חזהו הבראשיתי השעיר, הוא כמדומה היחיד שעדיין נותר לנו להתנסות בו.

כל זה, כמובן, מתוך "קונספט" (כך קוראים לזה בימינו, אם אינני טועה), **שחיקוי המציאות** האריסטוטלי אין הוראתו כפי שהובנה במשך יותר מ־2000 שנות אריסטוטלים ובני־תרבות אחרים — דהיינו, על דרך הסובלימציה, ההאצלה וגילגול הדמות. כי אם חיקוי כפשוטו.

במילים אחרות: מה המציאות מציגה לפנינו עצמות שבורות וגפיים מרוסקים — אף האמנות חייבת לעשות כן, כדי **שלא** תפגר, חלילה, אחרי **המציאות המציאותית**, או הממשות **הממשית**, שפירושו — בארצות מתוקנות — מה שכתוב בעיתון. (בארצות לא־מתוקנות העיתונים משקרים, כך שאינם נאמנים למציאות).

האם לא היה זה בריוק החשש מפני פירוש ממין זה של ציווי ה"חיקוי" האמנותי, שהינחה את וויליאם וורדסוורת' האנגלי, בראשית המאה הקודמת, בעת שהתריע כי אמנות העתיד — כלומר, אמנות ימינו שלנו — תזדקק לאמצעי גירוי ופיתוי חזקים ואלימים לאין־ערוך כדי להביא על סיפוקם חושים אסתטיים ופחות־אסתטיים אשר יילכו ויתקהו במהלך הזמן תחת לחצה של מציאות אלימה יותר ויותר.

המסקנה הפשטנית, שעל האמנות להיעשות אלימה יותר ויותר כדי להדביק את הקצב של מציאות אלימה יותר ויותר ולגרות את עניינם של "צרכני אמנות" שחושיהם קהים ועור הולכים ומתקהים, מפחידה בהיגיון הפשטני שלה.

היגיון פשטני שאף הוא מסמניה המובהקים של רגישות שהתקהתה כתוצאה מהספעתה של מציאות שנעשתה יותר ויותר אלימה. כמובן. האין הדברים ברורים?!

יפה. עד עכשיו הכל ברור, פשטני ואלים.

ועכשיו אנחנו גם זוכים — בכורח אותו היגיון אלים הגורס שכל רעה אשר אפשר שתבואנו, כלומר, אותנו, את בני־האדם, תבוא־גם־תבוא באין מסוגל למנוע אותה — בתערוכה הראשונה בהיסטוריה (מכל מקום, לפי מיטב ידיעתו של כותב שורות אלו), **שבה יצוירו המוצגים לא מקרב לב ואף לא מן הקרביים** שתם, בהוראה מטאפורית, על מישקל אותה gut art אנגלית, כי **אם בקרביים ממש.**

בדומה לאותו תרנגול אומלל שנשחט, נמרט ובושל על הבימה בהצגתו של פלוני מבקר־התיאטרון הנטוראליסטן של מקומון תל־אביבי, או לאותם בני־כנף אומללים שראשיהם נמלקו במהלך מופע הפופ של מורה־ההלכה האמריקאי של אותו מבקר תל־אביבי.

תערוכה מקדב

וכך כותבת לנו אשת־לפידות אחת, אורה לפידות שמה, והיא מציגה עצמה שתם כ"חסר־ציבור", על תערוכתו הקרובה של איש־לפידות, בְּני זילברמן שמו בישראל, שתיפתח, כלומר התערוכה, במחצית חודש זה בגלריה שלוש שבנווה־צדק:

בתערוכה הנושאת את השם "קרביים" יציג זילברמן עבודות גדולות של ראשי ענק מעוותים ומחרידים שנוצרו על בסיס הריסות הקודמים שגבלו בליריות. ביצירותיו הנוכחיות הוא משתמש בחומרים חיים המשמשים לו כבסיס טכסטואלי לעבודתו בצבע: הציורים בנויים על רבדים ושכבות של קרביים...

סתמה אורה לפידות, "חסר־ציבור", ולא פירשה אם הכוונה לקרבי אדם או בהמה. לא שהבדל בין אלה לאלה תמיד גדול או עקרוני כל־כך בימינו. אבל מעניין היה לדעת בכל זאת.

גם אין היא מסבירה לנו מה טיבם של ציורים ש"גובלים בליריות": עברו או לא עברו את הגבול הלירי. אם עברו — מה טעם היה "להרוס" אותם? ואם לא עברו — הרי ניתן היה, ללא כל בעיות, להציגם בצד ציורי הקרביים אשר להם לא נשקפת, מן הסתם, שום סכנת ליריות יתירה.

וראה הדיבורים על "ראשי ענק מעוותים ומחרידים."

בנושא זה מן הראוי לפנות לאמן עצמו. רשות הדיבור נתונה לבני זילברמן:

ליריות עבורי, על פי תקופה זו, מתבטאת בקרביים על הבד. אם ציירים השתמשו אי־פעם בצבע אדום כדי להביע דם, בזמנים אלה צריך להשתמש בדם כדי להביע אדום.

צריך? — לאו דווקא. אפשר. אפשר כן ואפשר לא.

שהרי אילו באמת **צריך** היה להשתמש בדם כדי "להביע אדום", הנה צריך היה גם — "על פי תקופה זו" — להשתמש בשתן כדי "להביע" צהוב. ולהשתמש בקקה כדי "להביע" חום. וכו' וכו'. אין צורך בדימיון עשיר במיוחד כדי למנות, בהקשר זה, אחד לאחד, את כל ציבעי הקשת ומקורות הפקתם.

תקופה תקופה וה"על פי" שלה.

להיזהר מן החתול

דבר אחד ברור: ציבעי הקרביים החדשים יעלו הרבה פחות מאלה של וינסנזו ון־גוך ורמברנדט הולנדיים. סכנתם, לעומת זאת, שעל יד כל ציור צריך — והפעם באמת "צריך" — יהיה לתלות שלט האומר: "קרביים: היזהרו מן החתול!"

שהרי זה, לעולם אין לסמוך עליו שייידע להבחין בין קרביים שתם לבין כאלה שנועדו "להביע" אדום.

הוא אשר אמרנו: אמנות נטוראליסטית. מעין גילגול פוסט־מודרניסטי של הסאטירה המטורפת (לא מן העידית שבכתוביו) של ג'ונתן סוויפט קשישא שפיברק "הצעה" שהאנגלים יאכלו — יאכלו ממש — את בשרם של ילדי אירלנד, כדי לפתור, אחת ולתמיד, את המצוקה הכרונית באי השכן לזה של אלביון הבוגדנית.

אבל סוויפט לא חזה, כמובן, גם בחלומותיו המחזים ביותר אדם המממש הלכה למעשה את "הצעתו" המאקאברית.

בכך היה כמובן הרבה פחות נטוראליסטי ועיקבי מזילברמן שלנו.

שכן לשיטתו של זה, הדרך היעילה ביותר "להביע", דרך דוגמה, את אמיל זולא — מראשי דבריה ומעצבי דמותה של האסכולה הנטו־ראליסטית — "להביע" עד תום, כמו שאומרים, היא לתלות אותו, בעצמו, במחילה מכבודו, על אונקל. ואולי סתם למרוח אותו על גבי בד בתוספת "צבע וחומרים תעשייתיים." בשביל ה"טכסטורה."

מכאן הדרך עד למיצג הקרקפות שעליו דיברנו בבריחות־הדעת אינה רחוקה כל כך.

רגע, רגע. בבריחות הדעת? מה מברח כאן בעצם. האם אך מיקרה הוא שמקום בשם גולגלתא נמצא בארץ ישראל השלמה ולא ברנמארק.

אמנם גם שם משהו רקוב. אבל כל הריקבון הדני שבעולם לא הספיק אלא להביא לעולם את טירת אלסינור של המהסמס. ואילו אצלנו —

לנו יש כבר, בשלב זה ו"על פי תקופה זו", ליריות ש"מתבטאת בקרביים על הבד."

ודומה שרק מי שרוחץ בניקיון כפיו מכל אחריות ל"תקופה זו" שבה אנו חיים בארצה של גולגלתא ולנטוראליזם זה שאנו טובלים בו את קולמוסינו ומיכחולינו מותר להטיל את האבן הראשונה באמנים מסוגו של בני זילברמן.

השאר יצטרכו, חוששני, להסתפק באיזכור נוסף של הרעה הגדולה שהבאנו על ראשינו במו־ידינו —

בשנת 40 זו, שיותר משהיא מבשרת את קיצו של דור המידבר, דומה שהיא מקדמת את ראשיתו. **נתן זך** ■

צפריר גוטליב

הקמב"ץ והבד"ץ

משבר ההתפקרות ועת הרה־סיתיזאציה

בהמונים המלאכותיים הגדולים, בכנסיה ובצבא, אין מקום לאשה כמושא־אהבה. יחס־האהבה שבין גבר לאשה מתממש מחוצה לאירגונו זה של ההמון.

... ממש כך גורמת האהבה לאשה, שהיא פורצת זיקות המון של גזע, בדילות לאומית, סדרי מעמד סוציאלי, ובכך מצמיחה היא תוצאות חשובות מבחינה תרבותית. (פרויד, פסיכולוגיה של ההמון)

עבור הדימיון ההמוני, הוולגארי (כידוע, המלה "וולגארי" נגזרת מ"וולגוס" — המון בלטינית), "פעולה" משמעה מירדף מסעיר־נפש במכוניות, רצוי אמריקאיות: "מיסתורין" — פיתרונה של תעלומת־רצח מרתקת בסידרה אנגלית "משובחת".

עצוב, משום כך, לראות, לעיתים תכופות מהמצופה, כיצד אנשי־מדע, לרוגמא, מרותקים לאיזה סרט בינוני או תוכנית־טלוויזיה מטופשת — שהרי בתחומם־הם יודעים הם, יש לשער, להתמקד בבעיות מורכבות ביותר המחייבות ממילא רמת־מחשבה, כושר־הפשטה ורגישות שאין להם דבר עם ההמוניות. בהקשר זה אני נזכר בבנו האצילי של ארנסט קאסירר, באחד מספריו, ל"התמחות" המומחים (חלומה של כל אם יהודיה!), שבה ראה קאסירר משהו פלבאי, המוני.

לזכותו של עת הזסיר של חיים באר יש לומר שחלוקה זו אינה תופסת לגביו. דמויותיו אינן "ספרותיות", הן נצפות בעין רגישה ואינ־טליגנטית שלא היתה מביישת שום מעברה או מדען. פעולותיהם של גיבוריו נתפשות באופן אירוני, והמיסתורין או המיסטיקה של כמה מהם עוברת תהליך של עירטול ודה־מית־יזאציה, משל היו ביגדי המלך החדשים (אף שמדובר כאן בבגדי הכוהנים של בית־המקדש העתידי, בקרניים/ שופרות שמרוסקים והכשרתם מלווים את הסיפור מראשיתו בקולם ההולך וגובר של תופים רחוקים).

בעיות קאתוליות אופייניות

מכמה וכמה בחינות, הספר הזה מצביע על הקירבה הייחסית בין תרבותנו לתרבות הנוצרית־קאתולית. במובן הרחב ביותר, יש בראייה האירונית, המפוכחת, נעדרת הסנטימנטאליות, משהו חשוב. האם ראיית העולם "כפי שהוא", מנקודת־מצפור גבוהה, היינו, הסברה כי העולם רלמטה אינו אלא סכום אשליותיהם של החיים בתחומו (מעין ציניות מעודנת) אינה אלא גלגול של תפישה שהיא, בעיקרה, רתיתי? אמנם, האשמה שכזו ניתן להטיח גם במאדאם בובארי של פלובר.

במובן מצומצם יותר ניתן למתוח קווי־דימיון בין כמה מגיבוריו של באר ורמויות, או בעיות קאתוליות אופייניות, ולכך עוד אחזור במהלך הדברים. בהקשר זה אני מהרהר בעיקר בנוסקה מבצר, אולי הדמות האמינה, החיה והמרתקת ביותר בספרות החדשה. באר מצליח לתאר באופן מדוקדק טיפוס מופר זה של המתפקר־למחצה, מעין שטן (מפיסטו של גבירץ, שהוא, בהתאמה, מעין הכלאה בין פאוסט ואברמ'לה מלמד.) חצוי־נפש, אחוז־פלצות בפני עולם מחולן אשר בו הוא חייב "לתפקר", למרות מצפונו — שנוצק במתכונת יהודית מסורתית — המייסר ומענה אותו (את ה"אני" האקטיבי, הפועל בעולם), המכפיש כל דבר שהוא נוגע בו (בגלל תחושת־החטא הכבדה, המביאה לשלילה עצמית), כאילו היה מעין תשליך של המלך מידאס אשר למגעו כל חפץ הופך גוש־צואה.

יחד עם זאת, נוסקה, הרב הפיקודי של באר, למרות האופי הקומי והגלעג של ניסיונותיו להפוך את הרבנות לחמ"ל או חפ"ק מבצעי, למהדרין, הוא איש מלא חיוניות ואנרגיה שופעת המפיח חיים בכל מעמד ומעמד. ברמות הצעקנית והמגוחכת הזו יש גם, בעצם, משהו נוגע ללב. אנו עדים לניסיונותיו המתמידים של נוסקה לגבש איזושהי ישות, "לחיות בעיני עצמו". במילה אחת: להיות. זה איש המחפש באמת משמעות, לא במובן של "תוכן" אלא ברמה הבסיסית והיסודית יותר של קיום והוויה. כדמות אירונית, הוא מאיר או שופך אור על אלה שהם בעלי זהות מוצקה וברורה הרבה יותר, על בעייה אקוטית בשורש הקיום הישראלי שיש לה כמובן השלכות פוליטיות, חברתיות ורוחניות אשר לא ניתן להגזים בחשיבותן. בעולמו של באר, בני־אדם הם במובן מסוים "איזומרים" (פרודות שמיספר האטומים שלהן זהה, אך הן בעלות צורה שונה): חובשי כיפות אינם בהכרח "דתיים", ואילו החילונים, אף אותם אסור לתפוש באופן פשטני־קשיח כמי שהתנערו לחלוטין מדפוסי־מחשבה והתנהגות המעוגנים ברת. הכל נמצא בזרימה. חילוניות ודתיות הם מושגים יחסיים.

הצמד מבצר־גבירץ הפולש אל מרכז ההוויה החילונית, צה"ל, מלב מאה־שערים, מתמצת או מחדד בעייה כללית המאפיינת גם חילוניים מובהקים, כביכול, אשר תהליך החילון שלהם מתפרש על פני כמה דורות והחל אצל האב או הסב, או אף לפני כן. אלא שכאן הכל ממוקד ומרוכז וממילא התהליך מואץ ופולט אנרגיה רבת עצמה. הרי זו גם ההיסטוריה בזעיר־אנפין של גוש אמונים: של מי שנאחז ספק בהתלהבות, ספק ביאוש, בקרנות־המזבח של הלאומנות המשיחית.

מסתורי ומורכב

לקשר בין גבירץ ונוסקה יש עוד היבט מעניין. מתרקמת ביניהם, מ"טכס הטבילה" בסיומה של הסחבה הדסטוכה והמזוהמת של נוסקה ועד התמונה החותמת את הספר, זיקה סאדו־מאזוכיסטית: ובעצם, הומוסקסואלית־לאטנטית (נסתרת), מהסוג האופייני כל־כך למיסגרת הצבאית (ובוודאי נפוץ בין בני־ישיבות. עיון מרתק ומקיף בשאלה זו ניתן למצוא במאמר אקטואלי: "פסיכולוגיה של ההמון ואנליזה של האני", מבחר כתבי פרויד, הוצאת דביר כרך 5). כאשר נוצר קשר רומאנטי בין גבירץ לאחות מבית־החולים שבו מאושפזת אמו, נגרעת אנרגיה מהמשק הרגשי־האינטלקטואלי המשותף לו ולנוסקה, מפקדו. הדבר יוצר אוטומטית קצר בידידותם. נוסקה חש עצמו "נבגד". הוא כמובן לא אומר זאת במפורש וספק אם הוא מודע לכך בכלל, אבל האופן שבו הוא מגיב, בציניות ארסית של מי שמנסה לסרס ולגמד את התקשרותו החדשה של גבירץ עם אותה נערה למושגיו שלו ("זיינתָ?"), מעיד על כך. והוא מגיב כך, לא מתוך וולגאריות לשמה, אלא משום שהוא חש מאויים ורחוי, ואותה אינטימיות הנה, עבורו, משהו מסתורי ומורכב אשר נמנע ממנו לחדור בעדו, להיות שותף בקיסמו.

בקטע הזה מגיע חיים באר לשיא של צמצום וכוחו שקול כנגד כל הפגמים שיש, או שניתן למנות, בספר זה. והרי יש בו בספר יותר מדי מובאות מהספרות הרבנית, לטעמו של הקורא החילוני; כאילו, במקביל למגמה הבלתי־מתפשרת של ה"מיתיזאציה (או טיפול־קבוצתי באגף המשיחי) ביקש המחבר לרמוז: "הייתי יכול

מרקס: פעולה קונקרטית, מתוך מיצג '76